

DEPARTMENT OF
POLITICAL SCIENCE

FOUNDED 1999

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Факультет журналистики и политологии
Кафедра политологии

**ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМНЫҢ
ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ МОДЕРНИЗАЦИЯСЫ:
ПЕРСПЕКТИВАЛАР МЕН СЫН-ҚАТЕРЛЕР**

Х-шы Халықаралық ғылыми-практикалық
конференция материалдары
5 мамыр 2020 ж.

**СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ
КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА:
ПЕРСПЕКТИВЫ И ВЫЗОВЫ**

Материалы X-Международной
научно-практической конференции
5 мая 2020 г.

Нур-Султан, 2020

УДК 327(063)
ББК 66.4 (0)
С 69

Редакционная коллегия:

Доктор политических наук, профессор **Р.А. Нуртазина**, Казахстан
Доктор политических наук, профессор **Е.В.Матвеева**, Россия
Доктор политических наук, профессор **Хасан Язиджы**, Турция
Депутат VI Созыва Палаты представителей Национального собрания
Республики Беларусь – **Жданович Павел Леонидович**

Организационный комитет конференции: E-mail: polscience323@gmail.com

Информация о конференции на сайте: enu.kz

Рыстина И.С. – доктор PhD, доцент, зав.кафедрой политологии

Копежанова Д.Е.- доктор PhD, доцент кафедры политологии

Болатулы Нуржан – преподаватель кафедры политологии

«Социально-политическая модернизация казахстанского общества: перспективы и вызовы».

Сборник материалов X- Международной научно-практической конференции. (5 мая 2020 г) – Нур-Султан, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева.

ISBN 978-601-337- 131-3

Сборник материалов международной научно-практической конференции содержит тезисы докладов преподавателей, докторантов PhD, магистрантов в области политических наук. Основная тематическая направленность дискуссионных вопросов отражает аспекты реализации социальной политики государства в условиях глобализации, актуальные проблемы политической науки, философии Абая Кунанбаева в современных социально-политических реалиях, волонтерства в контексте формирования гражданского общества и реализация программы «Рухани жанғыру», как новые тренды духовного обновления нации.

В докладах сохранен авторский стиль. Материалы сборника предназначены для широкого круга научной и научно-педагогической общественности, могут быть использованы в теории и практике прикладной политологии и международных отношений.

Ответственность за аутентичность и точность цитат, имен, названий и иных сведений, а также за соблюдение закона об интеллектуальной собственности несут авторы публикаций.

ISBN 978-601-337- 131-3

© Кафедра политологии
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2020.

ӘОЖ 323.2.

Панияз Төлеу
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ,
саясаттану мамандығының 2-курс докторанты
Нұр-Сұлтан қ.
toleu@inbox.ru

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ Өңірлік саясаттың кейбір мәселелері

Annotation. The article discusses the features of regional policy in Kazakhstan, due to a number of internal factors. Special attention is paid to the comparative characteristics of documents regulating the territorial development of the state.

Keywords: region, regional policy, regional development, balanced development, interregional cooperation

Қазақстанда 2000-жылдардың басындағы ресми құжаттарда өңірлік саясатының негізгі мақсаты әлеуметтік қаттығыстардың пайда болуы үшін негіз жасайтын, тұтастай алғанда елдің немесе оның бөліктерінің, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық дамуына кедергі келтіретін теңсіздіктерді барынша азайту болып табылды [1, С. 343].

Қазақстанда тиімді өңірлік саясатты әзірлеу мен дамыту және іске асыру елдің ішкі саясатының кезек күттірмейтін міндеттерінің бірі екені анық. Бұған бірнеше алғышарттық себептер бар. Бірінші жағдай - климаттық факторға, экономикалық жағдайға және халықтың тығыздығына байланысты өңірлердегі айырмашылықтар. Қазақстандағы ғылыми-экономикалық әдебиеттерде 5 топтағы даму өңірлері анықталған: Солтүстік, Орталық, Шығыс, Батыс және Оңтүстік аймақтар. Таңдау критерийлерінің негізі географиялық айырмашылықтармен қатар табиғи-шаруашылық жағдайлар болды. Біріншіден, бұл өңірлер халықтың тығыздығы жағынан бір-бірімен үлкен айырмашылыққа ие.

Оңтүстік Қазақстан өңірінде ел халқының жартысына жуығы (40% -дан астамы) тұрады, ал Батыс өңірінде халық тығыздығы бұдан 3 есе аз. Сонымен қатар, Батыс өңірі мен Орталық Қазақстан (бүкіл республиканың 26% және 27%) аумағы үлкен болғанына қарамастан халықтың төмен тығыздығымен және жоғары урбанизация деңгейімен сипатталады. Ал Солтүстік, Шығыс өңірлерде халықтың тығыздығы шамалас болып келеді.

Екінші жағдай - тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстанның өңірлік дамуы келесі тенденциялармен сипатталды: экономикалық құлдырау, аумақтарды дамытуда өсіп келе жатқан теңгерімсіздік, өндірістік және өндірістік күштердің біркелкі бөлінбеуі, инфрақұрылымның нашар дамуы, халықтың республикадан тыс жерлерге көшуі және т.б.

Үшінші фактор өңірлік саясат шеңберіндегі негізгі шараларды жоспарлаудың тиімсіздігімен, әлсіз инвестициялармен, жаңа жұмыс орындарының жеткілікті болмауымен, ең артта қалған аймақтарға көмек беретін бағдарламалардың жеткіліксіз дамуымен және т.б. байланысты болды.

Әдетте сарпшылар атап өткен тағы бір жағдай Қазақстандағы мемлекеттік билік құрылымының ерекшелігімен, ұлттық және өңірлік билік тармақтары арасындағы қайшылықтармен байланысты. Атап айтқанда: өңірлерге қаражат бөлудегі теңгерімсіздік; табыстың көп бөлігін республика бюджетіне аударуға байланысты даму үшін өңірлік меншікті қаражаттың болмауы; Үкіметке мезгіл-мезгіл қарсылық көрсететін әкімдердің «күштері»; сонымен бірге облыс әкімдерінің жиі ауысуы және «уақытша әкім синдромы» мен әкімдердің сеніп тапсырған аумақтарының мүдделерін толық ескермеуі, тек жеке мүдделерін қанағаттандыруы, мұның бәрі өңірлердің өзекті мәселелерін шешуге кері әсерін тигізді [2].

Өңірлік саясаттың бағыттарының бірі ретінде Қазақстан белгілі бір дәрежеде аумақтарды дамытуда полярланған даму саясаты жолымен жүреді деп айтуға болады. Бұл үшін «қаржылық, әкімшілік-басқару, адами және басқа ресурстарды «тірек өңірлерге» қолдануға ерекше назар аударды.

Қазақстан Республикасының 2002-2006 жылдарға арналған өңірлік саясатының тұжырымдамасында мақсат ретінде «инфрақұрылымды, шаруашылық қызметті нығайтуға және проблемалы өңірлерді сайлау арқылы қолдау саясатымен үйлестіре отырып халықтың тұрмыс деңгейін жақсартуға ықпал ететін маңызды инвестициялық жобаларды жүзеге асыру жолымен өңірлер арасындағы әлеуметтік-экономикалық даму деңгейлеріндегі айырмашылықты азайту» белгіленді. Міндеттер арасында өңірлердің теңдестірілген дамуын, жекелеген аудандардың экономикалық әлеуетін нығайтуды, атап айтқанда шекаралас, сондай-ақ проблемалық шағын қалаларды және депрессивті аудандар мемлекеттік қолдауды айтуға болады [3].

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі аумақтық даму стратегиясында басымдықты бағыттар ретінде өсу полюстерін, яғни экономикалық қызмет шоғырланатын өңірлерді қалыптастыру болды. Мұндай өңірлер еліміздің барлық басқа өңірлерге «локомотивтер» ретінде белгіленді. Сондай-ақ Стратегия Қазақстанның экономикалық кеңістігінің әлемдік шаруашылық жүйеге кірігуін, ресурстардың барлық түрлерінің экономикалық өсу тұрғысынан перспективалы өңірлерге барынша шоғырлануын болжады. Бұл шаралардың барлығы Қазақстан билігі тұрғысынан өңірлік және әлемдік экономикадағы аумақтардың бәсекеге қабілеттілігін және өзін-өзі ұйымдастыруын арттыруға ықпал етуі тиіс болатын [4].

Стратегия 2006 жылдан 2011 жылға дейін қолданылды. 2011 жылдың 21 шілдесінен бастап құжат жарамсыз деп танылды (Қазақстан Республикасы Президентінің № 118 Жарлығы). Оның орнына елдің 2020 жылға дейінгі аумақтық-кеңістіктік дамуының болжамды схемасы (ҚР Президентінің № 118 Жарлығына сәйкес) және «Өңірлерді дамыту» бағдарламасы (2015 жылдан бастап, Қазақстан Республикасы Үкіметінің № 728 қаулысымен) енгізілді.

«Өңірлерді дамыту» бағдарламасында мақсат ретінде «болашақтағы өңірлердің әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешу» көрсетілген. Міндеттердің ішінде ұзақ мерзімді экономикалық өсу орталықтарын қалыптастыру, олардың әлемдік экономикалық кеңістікке интеграциялануы, сонымен қатар бірқатар өңірлердің, атап айтқанда «Астана, Алматы, Шымкент, Ақтөбе, Ақтау орталықтары бар агломерацияларды» дамыту болды [5].

Елдің аумақтық-кеңістіктік дамуының 2020 жылға дейінгі болжамды схемасы өңірлік дамуды ел үшін стратегиялық маңызды деп таниды және өңірлер арасындағы дамудың елеулі теңгерімсіздігін көрсетеді. Астана мен Алматыда орталықтары бар агломерациялар, сондай-ақ мұнай мен газдың бай қоры бар Батыс Қазақстан өңірі және Шығыс Қазақстан облысы неғұрлым дамыған деп аталды.

Сонымен бірге, мұнай өндіретін өңірлердің жоғары қарқыны өңіраралық ынтымақтастық үшін ынталандырушы фактор бола алмағаны мойындалады. Ал бай өңірлердің өзі экономикалық дамудың «локомотивтері» рөлін атқара алмады. Сондықтан болжам схемасының мақсаты - «әр аймақтың әлеуметтік-экономикалық әлеуетін тиімді пайдалану негізінде өңірлердің тұрақты дамуы үшін жағдай жасау» және перспективалы аудандарды, табиғи өзіне тарту орталықтары ретінде әрекет ететін өсу нүктелерін басым дамыту туралы болып отыр. Ынталандыру арқылы бәсекеге қабілетті экономикалық мамандану, жоғары технологиялық салаларды дамыту ресурстарды ел мен оның өңірлерінде әлемдік шаруашылық процестеріне енгізілетін жергілікті аумақтарда шоғырландыру, бірінші кезекте еңбек ресурстарын шоғырландыру үшін жағдай жасауы тиіс [6].

Осындай саясат Қытай Халық Республикасында 70-жылдардың ортасынан бастап жүргізілді. Қытай Халық Республикасы 2001 жылы полярлы даму саясатынан бас тартып, оны жеткіліксіз деп санады. Жағалаудағы провинциялардың басым дамуы қалған

провинциялардың бір мезгілде дамуына әкеледі деген үміт ішінара ақталды. Елдің көп бөлігі дамымай қалды, тек ынталандырылған провинцияларға іргелес бірнеше аймақ әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің өсуін байқай бастады. Сондықтан, 2001 жылы Қытай үкіметі тәуелсіз дамуды ынталандыруды емес, бюджет қаражатын қайта бөлуді қолданатын жаңа аймақтық саясат бағдарламасын қабылдады.

Ал Ресейде 2005 - 2013 жылдары тұрақты жүргізіліп, 2014 жылы «Аймақтық саясат және федералды қатынастар» бағдарламасы қабылданды, онда басты мақсат «Ресей Федерациясының құрылтай субъектілерінің теңгерімді дамуын қамтамасыз ету» деп аталған болатын [7].

Қазақстан Республикасы ынталандыру шараларынан әлі бас тартқан жоқ. Бір жағынан, мұндай саясат өңірлердің саралануын жеңуге көмектеседі және екінші жағынан, теңестіру саясатына да оң ықпал ете алады. Болашақта ынталандырушы және қайта бөлу саясатының оңтайлы үйлесуі айтарлықтай нәтижелерге әкелуі мүмкін.

Осылайша, Қазақстан Республикасы 2006 жылдан бастап мұқтаж өңірлерге әдетте, донорлық өңірлерден алынған қаражат есебінен қаржылық қолдау көрсетпейтін, бірақ аумақтардың дербес дамуына ықпал етуді көздейтін орталықтандырылған ынталандыру саясатын тұрақты түрде жүргізіп келеді деп айтуға болады.

Әдебиеттер

1. Человеческое развитие в Казахстане: Учебник /Под общ. ред. Н. К. Мамырова и Ф. Акчуры. – Алматы: Экономика, 2004. – 436 с.
2. Чеботарев А. Казахстан-2010: Почему так актуальна тема региональной политики? //Информационно-аналитический центр. Лаборатория общественно-политического развития стран ближнего зарубежья. [Электронный ресурс].<http://ia-centr.ru/expert/7234/>
3. Концепция региональной политики Республики Казахстан на 2002–2006 годы //Законодательство Казахстана online [Электронный ресурс].
<http://www.pavlodar.com/zakon/?all=all&dok=01724>.
4. Стратегия территориального развития республики Казахстан до 2015 года //Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [Электронный ресурс].<http://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000167>
5. Программа «Развитие регионов» //Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [Электронный ресурс].
<http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100000862>
6. Прогнозная схема территориально-пространственного развития страны до 2020 года //Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [Электронный ресурс].<http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1100000118>
7. Постановление Правительства Российской Федерации от 15.04.2014 № 307 «Об утверждении государственной программы Российской Федерации “Региональная политика и федеративные отношения» //Официальный интернет-портал правовой информации [Электронный ресурс]. Режим доступа:
<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201404240023>

Ғылыми жетекшісі-Жанпейісова Қ. Д.
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ,
саясаттану кафедрасының доценті., с.ғ.к.